

УДК 338.43.02:631.
152(4/9)(477)

© 2017

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ*

Я.М. Гадзало,
академік НААН,
доктор сільсько-
господарських наук

Ю.Я. Лузан,
член-кореспондент НААН,
доктор
економічних наук

Національна академія
аграрних наук України

Мета. Обґрунтувати необхідність удосконалення аграрної політики України з метою створення сприятливих умов розвитку аграрного сектору економіки та сільських територій.
Методи. Методологічною та теоретичною основою є законодавство України, напрацювання вітчизняних учених і кращий світовий досвід з формування аграрної політики.
Результати. Окреслено основні складові аграрної політики держави, визначено проблемні питання та напрями розвитку ринкових земельних відносин, формування аграрного устрою, запропоновано шляхи вдосконалення системи фінансово-кредитного забезпечення, цінового, податкового та бюджетного регулювання аграрної економіки, визначено заходи недопущення тіньової економіки та обмеження монополізму на аграрному ринку. Важливою особливістю формування сучасної державної аграрної політики має стати обов'язкове врахування вимог, пов'язаних із виконанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і здійснення процесів децентралізації влади держави.
Висновки. Результати дослідження можуть бути основою для формування збалансованої державної аграрної політики, для стабільного розвитку аграрного сектору економіки та сільських територій.

Ключові слова: аграрний сектор, сільські території, збалансована аграрна політика, аграрний устрій, земельні відносини, продовольча безпека.

Постановка проблеми. Стабільність функціонування агропродовольчої сфери України, розвиток сільських територій та поліпшення умов життєдіяльності сільського населення залежать від великої кількості взаємопов'язаних чинників, які поки що мають нестабільний, незбалансований, а в багатьох випадках і суперечливий характер.

Наукові дослідження підтверджують, що проведені аграрні реформи за час незалежності України, у зв'язку з їх незавершеністю, виявилися недостатніми для конкурентного розвитку аграрного сектору. За прийняття законодавчих актів не завжди враховуються особливості функціонування та сучасні тенденції розвитку аграрної економіки. Ще

не створено необхідних умов для здійснення відповідних структурних змін в агропромисловому виробництві, спрямованих передусім на забезпечення фізіологічних (раціональних) норм споживання населенням продуктів харчування. Не гарантується фізична й економічна доступність населення до життєво важливих і якісних продуктів харчування. Для аграрного сектору слід удосконалити систему фінансово-кредитного забезпечення, цінового, податкового та бюджетного регулювання, створити сприятливі умови для конкурентної діяльності дрібних агровиробників, як основи формування середнього класу на селі та збереження українського села. Слід розвивати ринкову інфраструктуру переважно

* Стаття друкується в порядку обговорення.

на принципах кооперації, застосування надійних запобіжників із недопущення тіньової економіки та недобросовісної конкуренції, обмеження монополізму, утвердження громадського контролю, внутрішньогалузевого і міжгосподарського саморегулювання.

На особливу увагу держави заслуговує розвиток земельних ринкових відносин в інтересах селян і сільських громад. Не досягнуто головної мети ринкового реформування — створення ефективного господаря на землі. Ще не стало правилом — недопущення негативних тенденцій з поширення нерегульованої концентрації земель сільськогосподарського призначення в окремих користувачів, що поряд з іншими негативними явищами може призвести до «точки неповернення» від «латифундистського» напрямку розвитку, втрати унікальної сільської поселенської мережі України, яка не має аналогів у світі.

Така ситуація, незважаючи на певні позитивні зрушення в результаті вже проведених ринкових перетворень щодо збільшення обсягів виробництва й експорту аграрної продукції, спотворює розвиток аграрного сектору економіки та аграрний ринок, призводить до втрати робочих місць, зумовлює зубожіння і деградацію сільського населення, занепад соціальної сфери села, погіршує екологію та природне навколишнє середовище. Негативні явища вже гальмують позитивні тенденції розвитку аграрного сектору і в перспективі можуть перетворити його із визнаного «локомотива» сучасної національної економіки у проблемний «причіп», чого допустити не можна.

Зазначені та інші негативні тенденції є наслідком недосконалої соціально-економічної політики держави щодо аграрного сектору. Слід у комплексі забезпечувати конкурентний розвиток агропромислової діяльності, розв'язувати соціально-економічні проблеми сільських жителів, створювати сприятливі умови для розвитку сільських територій, як це, наприклад, визначено Єдиною аграрною політикою ЄС та принципами сільського розвитку ФАО ООН.

Важливою особливістю формування сучасної державної соціально-економічної політики України має стати обов'язкове врахування вимог, пов'язаних із необхідністю виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, і здійснення процесів із децентралізації влади в державі.

Мистецтво державного управління полягає у створенні стійкої системної взаємодії

всіх чинників розвитку аграрної економіки та сільських територій, чого можна досягти формуванням збалансованої аграрної політики, чітко визначеної та закріпленої у вітчизняному законодавстві. Подальша розбудова вітчизняної моделі аграрної політики має враховувати особливості та сучасні тенденції розвитку аграрного сектору й сільських територій з використанням кращого світового досвіду, максимально сприяти забезпеченню реальної продовольчої незалежності країни, розвитку експорту аграрної продукції з високою доданою вартістю та створенню належних умов для життєдіяльності сільських жителів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розв'язання проблем аграрного сектору зробили відомі вітчизняні вчені-економісти: В.Г. Андрійчук [1], П.І. Гайдуцький [2], В.М. Геєць [3], Ю.Е. Губені [4], М.В. Гладій [5], В.Т. Дудар [6], І.Г. Кириленко [7], М.Ф. Кропивко [8], Ю.О. Луценко [9], А.А. Мазараки [10], М.Й. Малік [11], В.Я. Месель-Веселяк [12], П.Т. Саблук [13, 14], Б.Й. Пасхавер [17], М.Й. Хорунжий [18], В.В. Юрчишин [19] та ін.

Є багато розбіжностей у поглядах окремих учених на принципи формування та економічну сутність аграрної політики, що потребує подальших наукових досліджень.

Мета досліджень — дослідити сутність державної аграрної політики, її значення для соціально-економічної безпеки держави та запропонувати шляхи системного забезпечення ефективного розвитку аграрного сектору економіки і сільських територій.

Результати досліджень. В аграрному секторі економіки держави продовжуються складні трансформаційні процеси, спрямовані на повне освоєння ринкових умов господарювання. Їх складність зумовлена низкою чинників. Насамперед слід комплексно розв'язувати проблеми розвитку сільського господарства та взаємопов'язаного функціонування харчової промисловості, переробки сільськогосподарської сировини, розвитку суміжних галузей економіки (сільгоспмашинобудування, хімічної, текстильної й інших галузей промисловості), біоенергетики, аграрної науки і освіти, всієї логістичної системи просування продукції від виробника до споживача, обмеження негативного впливу природних і ринкових ризиків, забезпечення екологічних вимог організації господарської діяльності, збереження родючості ґрунтів, охорони земель тощо. Все це разом формує систему, яка має гарантувати

продовольчу безпеку населення України, зростання обсягів експорту аграрної продукції та значною мірою, шляхом формування соціально-орієнтованої аграрної економіки, — розв'язання проблем життєзабезпечення 13,2 млн чол. сільських жителів [15].

Результативність ринкових трансформацій залежить від дієвості та гнучкості заходів держави, які б, з одного боку, враховували сучасні тенденції розвитку вітчизняного аграрного ринку та особливості розвитку світової продовольчої системи, де Україну вже сприймають і на неї розраховують як на потенційного та вагомого постачальника продукції сільського господарства та продовольчих товарів на міжнародні ринки, а з іншого — розв'язували взаємопов'язані проблеми розвитку сільських територій, створення належних соціально-економічних умов для життєзабезпечення сільських жителів, формування заможного селянства, без чого, як показує практика, неможливий розвиток сільської поселенської мережі.

Розв'язання цих проблем сприятиме побудові й ефективному функціонуванню державного управління на різних напрямках формування й реалізації соціально-економічної політики. Збалансована державна політика нині особливо потрібна для розвитку складної та важливої сфери людської діяльності — аграрного сектору економіки, де концентрується сукупність найважливіших проблем соціально-економічного розвитку держави. Їх розв'язання слід розглядати в контексті загальних процесів удосконалення системи державного управління, з урахуванням особливостей функціонування та сучасного стану аграрної економіки, зокрема через децентралізацію владних повноважень і схвалення відповідних виважених законодавчих актів. Одним із прикладів ігнорування цієї умови є прийняття Господарського кодексу України, в якому, без урахування особливостей сільського господарства та світового досвіду, було відкрито шлях для створення великих монопольних господарських структур в аграрному секторі, зокрема агрохолдингів, які до того часу були заборонені. Крім того, через недоліки у законодавстві нерегульованим залишається створення великої кількості посередницьких структур із надання різних послуг, особливо дрібним сільгоспвиробникам, не пов'язаним з ними спільними економічними інтересами. Водночас стримується прийняття законодавства щодо створення завершеної системи громадських організацій з метою забезпечення надійного

громадського контролю в аграрному секторі, організації міжгалузевих і внутрішньогалузевих відносин на принципах саморегулювання та розвитку державно-приватного партнерства, як це практикується у країнах ЄС. Усі ці та інші негативні явища призвели до формування шкідливого для села і суспільства аграрного устрою, пригнічення дрібнотоварного виробника, у тому числі фермерських та особистих селянських господарств, блокування розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації, нерегульованої концентрації земель у власності окремих користувачів, що не допускається в розвинених країнах світу. Такі дії сприяли прогресуванню монополізму та тінізації на аграрному ринку, поширенню корупції, створили в органах влади передумови для лобіювання інтересів окремих учасників ринку, що в кінцевому підсумку формує викривлену однобоку експортно-орієнтовану аграрну економіку, нераціональну структуру агропромислового виробництва з орієнтацією на переважне нарощування обсягів виробництва зерна, соняшнику та соняшникової олії, ріпаку, сої — тобто найбільш експортно-орієнтованих видів продукції, що, в свою чергу, призвело до хижацького використання земель, порушення агроecологічних вимог, різкого зниження зайнятості сільського населення, занепаду соціальної сфери села та ін.

Висока питома частка суб'єктів господарювання, які формують ринок продукції сільського господарства та продовольчих товарів у загальнонаціональних обсягах створення валового внутрішнього продукту, доданої вартості, платежів до державного бюджету, товарної структури експорту та зайнятості населення, а особливо наявність значних незадіяних потенційних можливостей свого розвитку, вказують на необхідність адекватної концентрації уваги держави, науки та інших інституцій на створенні більш сприятливих умов для підвищення їхньої конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому аграрних ринках.

Для розробки тактики і стратегії державного управління в аграрному сегменті соціально-економічного розвитку держави відправними елементами є поняття «аграрний сектор» економіки, «сільські території», як визначений напрям (предмет) державного управління, та «державна аграрна політика», тобто сукупність заходів держави для забезпечення їх ефективного розвитку. Існують різні трактування визначення цих понять. Можна прослідкувати

еволюцію в пострадянській період назв центрального органу виконавчої влади України, який є відповідальним за продовольче забезпечення держави, від Держагропрому до міністерств: сільського господарства і продовольства; агропромислового комплексу; аграрної політики; нині — Міністерство аграрної політики та продовольства. За період незалежності сфера впливу цього центрального органу державного управління постійно змінювалася, виключалися або доповнювалися різні підсистеми господарської, наукової, педагогічної й інших сфер діяльності, постійно змінювалися функції, але до цього часу, на думку багатьох учених, не знайдено оптимального варіанта. Нині стрімко відбуваються значні структурні, економічні, соціальні й інші зміни в організації агропромислової діяльності та стану сільських територій. На жаль, у багатьох випадках цей центральний орган виконавчої влади, передусім через недосконалість загальнодержавної системи управління, запізнюється або пропонує не завжди обґрунтовані механізми регулювання соціально-економічних процесів, зокрема таких базових питань агропромислової діяльності, як земельна реформа, формування інфраструктури аграрного ринку, в тому числі функціонування прозорого біржового ринку, як важливого інструменту визначення цінних індикаторів, розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації, удосконалення системи оподаткування, антимонопольного регулювання, розв'язання соціальних проблем сільських жителів.

Незважаючи на наявність указаних й інших недоліків, значним позитивом стало те, що в процесі ринкових трансформацій у сфері виробництва продукції сільського господарства і продовольчих товарів сформувалися на засадах приватної власності на землю та майно принципово нові, ринкового змісту, суб'єкти господарювання, функціонують переважно приватні підприємства по всьому ланцюгу переробки і просування продовольства до кінцевих споживачів, певною мірою збережено систему наукового та кадрового забезпечення, продовжується розбудова ринкових економічних відносин, формування відповідної ринкової інфраструктури тощо. Це дало відповідний поштовх для активізації господарської діяльності в аграрному секторі. Виробництво продукції сільського господарства у 2016 р. порівняно з 1999 р. (періодом початку активного реформування в аграрному секторі) зросло практично в 1,8 раза [15],

істотно поліпшилося технічне переоснащення та освоєння сучасних технологій у харчовій промисловості, в сільському і рибному господарствах, поквавилось освоєння ринкового менеджменту та маркетингу, забезпечено активізацію зовнішньоекономічної діяльності.

Об'єктивно базовою ланкою агропромислової діяльності залишаються суб'єкти господарювання в сільському господарстві, включаючи фермерські й особисті селянські господарства та інших дрібних виробників, які виробляють критичну масу сільськогосподарської продукції для потреб внутрішнього продовольчого ринку. На нашу думку, саме сільське господарство, як базова складова продовольчого забезпечення, має визначати назву системи агропромислової діяльності. Останнім часом найбільш вживаним у науковому середовищі та законодавстві є поняття «аграрний сектор», що в перекладі з латинської означає «сільське господарство». Ці терміни і в світовій практиці часто вживаються як слова синоніми. Слід врахувати, що процеси інтеграції до світової продовольчої системи потребують дотримання принципу певної уніфікації таких та інших термінів.

У багатьох країнах світу, зокрема у країнах Європейського союзу, до складу агропромислової діяльності відносять і лісове господарство. Мабуть, виходячи із цих міркувань, лісове господарство нині також віднесено до сфери управління Міністерства аграрної політики та продовольства України, в комплексі здійснюються і відповідні статистичні дослідження.

Отже, трактування терміна «аграрний сектор» логічно визначає систему господарської діяльності, до якої входять: сільське, рибне та лісове господарства; харчова промисловість і переробка сільськогосподарської продукції; сфера заготівель, зберігання, транспортування та реалізації сільськогосподарської продукції й продовольчих товарів; наукове і кадрове забезпечення.

Особливої уваги держави потребує розв'язання проблем сільських територій. За період незалежності України прослідковується погіршення соціального облаштування та умов життєзабезпечення сільського населення, відмирання сільських населених пунктів, втрата можливостей працевлаштування, ускладнюється екологічна ситуація, використання місцевих природних ресурсів тощо.

Істотним недоліком державного управління в Україні залишається довготермінова

невизначеність функцій центральних органів виконавчої влади у розв'язанні проблем соціального облаштування сільських населених пунктів і взагалі розвитку сільських територій. Стратегічною помилкою з розвитку сільських територій стало усунення від таких функцій сільських громад та обмеження сфери їхнього впливу лише територіями сільських населених пунктів.

Зазначені помилки розірвали сферу державного управління, де агропромислова діяльність тісно пов'язана із земельними, лісовими, водними й іншими природними ресурсами та водночас виступає важливою складовою життєзабезпечення сільських жителів. Це також призвело до пониження ролі людського фактора, в першу чергу, селянства, як соціальної групи людей, які є не лише основним джерелом робочої сили для діючих підприємств в аграрному секторі та в інших сферах економіки на сільських територіях, а й самі в особистих селянських господарствах виробляють сільськогосподарську продукцію як для самозабезпечення домогосподарств, так і для її реалізації на внутрішньому продовольчому ринку. Поза увагою держави залишилося створення необхідних умов для фізичного й духовного розвитку сільських жителів, відновлення робочої сили, створення додаткових робочих місць передусім стимулюванням розвитку дрібного і середнього сільськогосподарського підприємництва, відновлення місцевих промислів, об'єктів соціального облаштування сільських поселень, підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації тощо.

Нині у державі відбуваються відповідні процеси з децентралізації влади, створення об'єднаних територіальних громад, удосконалення функцій центральних і регіональних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, які спрямовані на удосконалення державного управління розвитком сільських територій. Але ці процеси мають бути більш динамічними і системними, підкріплюватися установами справедливих міжбюджетних відносин, наданням територіальним громадам дієвих повноважень із контролю за використанням місцевих природних ресурсів і наданням можливостей певного впливу на регулювання господарської діяльності суб'єктів підприємництва на відповідних територіях.

У науковій літературі часто вживають терміни «розвиток сільських територій» та «сільський розвиток». Їх також можна вважати

синонімами, оскільки в основі сільського розвитку є сільське населення, екологія, використання земельних та інших природних ресурсів, уся соціальна, виробнича, транспортна й взаємопов'язана інфраструктура відповідних сільських територій, а не тільки територія сільських населених пунктів.

Трактуювання терміна «сільська територія», на нашу думку, має в комплексі враховувати визначену законодавством територію сільських населених пунктів і територію за їх межами, яка поєднує в собі адміністративно-територіальну сукупність (села, селища, а в окремих випадках і міста, об'єднані у відповідні територіальні громади) і територіально-функціональну приналежність (сільськогосподарське виробництво, переробка сільськогосподарської сировини, збереження продукції, її транспортування і реалізація та система об'єктів життєзабезпечення населення), де створюються відповідні умови праці, відпочинку й духовного розвитку сільського населення.

Слід зауважити, що створення об'єднаних територіальних громад ще не повністю врегульовано чинним законодавством, зокрема адміністративно-територіальний поділ, одночасне функціонування виконавчих органів самоврядування і місцевих державних адміністрацій та ін. Безумовно, з часом такі неузгодженості стануть ще однією перепорою ефективного державного управління соціально-економічними процесами.

В соціально-економічному житті країни терміни «аграрний сектор» і «сільські території» не можуть у такому значенні виступати як остаточно й завершені. Функціонування цієї важливої сфери людської, у тому числі економічної діяльності тісно вмонтовано в інтегровану систему загальнодержавних політичних, організаційних, фінансових, екологічних, трудових та інших відносин. Установити чітку межу між ними й іншими сферами діяльності в період стрімких аграрних трансформацій, розвитку національних і глобальних процесів, міжнародної інтеграції та співробітництва, зміни стану навколишнього середовища, включаючи зміни клімату, розвитку науки і техніки, активізації поширення знань практично неможливо. Тому їх слід вважати перманентними, які треба систематично уточнювати в їх динамічному процесі та вважати ситуативними для певних етапів соціально-економічного розвитку держави. Настав час уточнити назву і функції Міністерства аграрної політики та продовольства України, зокрема,

надавши йому відповідні повноваження із розвитку сільських територій, як це зроблено у більшості розвинених країн світу.

Надзвичайно важливим є концептуальне визначення поняття «аграрна політика», яка повинна створювати сприятливі умови для розвитку аграрного сектору і сільських територій, та певною мірою ідентифікуватись із Єдиною аграрною політикою ЄС.

У цьому контексті переплітається низка інших термінів (понять) та їх трактувань, до яких можна віднести:

- державне управління аграрним сектором економіки;
- державне регулювання аграрного сектору економіки;
- регіональна аграрна політика;
- корпоративне і приватне управління аграрною діяльністю;
- громадське самоврядування і саморегулювання в аграрному секторі.

Аналізуючи ці поняття можна стверджувати, що вони, скоріше за все, наповнюють і певною мірою є складовими поняття «аграрна політика». Складові мають носити взаємопов'язаний та збалансований характер.

Кожний з інституційних напрямів регулюється окремими законами, що визначають порядок формування системи органів державного і регіонального управління аграрним сектором, органів місцевого самоврядування, регламентують типи суб'єктів господарювання, встановлюють правила регулювання господарських відносин, формують систему державної фінансової підтримки виробників, визначають систему оподаткування та інші економічні й адміністративні стимули та обмеження, регламентують порядок створення та визначення ролі громадських організацій в питанні самоврядування і саморегулювання в аграрному секторі та інших напрямках управління господарськими й соціальними процесами, що відбуваються в аграрному секторі економіки та сільських територіях.

Термін «аграрна політика» має вживатися як складова соціально-економічної політики держави, визначати сукупність збалансованих принципів, цілей, пріоритетів та правових, соціально-економічних і організаційних заходів, спрямованих на гарантування продовольчої безпеки, захист інтересів селян, суб'єктів аграрного підприємництва, сталий розвиток аграрного сектору і сільських територій.

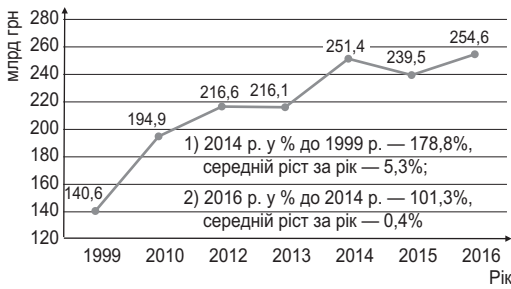
З цього трактування випливає, що аграрна політика повинна мати дві складові:

• *перша* — визначення принципів, завдань і пріоритетів;

• *друга* — розробка і порядок застосування заходів та механізмів, які забезпечать реалізацію визначених завдань і пріоритетів на основі дотримання принципів, установлених відповідних правил, стимулів і обмежень у діях суб'єктів господарювання, постійного здійснення моніторингу за соціально-економічними процесами з метою відповідного реагування органів державного управління та самоврядування.

Досягнення визначеної мети з розвитку аграрного сектору національної економіки і сталого розвитку сільських територій залежить від збалансованості, з одного боку, завдань і пріоритетів, а з іншого, — системи заходів держави, які повинні бути підкріплені необхідними фінансовими, матеріальними, трудовими та іншими ресурсами, а також відповідними політичними, адміністративними й організаційними діями. На максимальну ефективність аграрної політики можна розраховувати у разі забезпечення взаємопов'язаної синергетичної дії всіх чинників аграрного розвитку, включаючи стабільність механізмів державного регулювання аграрної економіки. На жаль, за різними оцінками, такої збалансованості стосовно аграрного сектору в державі ще жодного разу не було досягнуто. Це підтверджується нестабільністю темпів збільшення виробництва продукції сільського господарства. Якщо за період з 2000 по 2014 рр. середньорічні темпи зростання виробництва продукції сільського господарства становили 5,3%, то за останні 3 роки вони скоротилися до 0,4% (рисунок). Порівняно із 2012 р., розпочався спад виробництва продукції тваринництва (на 4,4 млрд грн), спостерігається нестабільність виробництва в інших кризових підгалузях сільського господарства.

Не піддається економічному обґрунтуванню факт, коли в найбільш прибутковій галузі (у 2015 р. — 101,9 млрд грн, 2016 р. — 89,3 млрд грн) рівень оплати праці сільгоспвиробників в останні роки становить 70–75% середнього рівня в національній економіці, яка в цілому має від'ємні фінансові результати економічної діяльності [15]. Складається враження, що прибутки підприємства в сільському господарстві формуються у тому числі й за рахунок штучного обмеження рівня оплати праці й інших соціальних виплат. Безумовно зазначена статистика потребує поглиблених наукових досліджень.

Динаміка виробництва продукції сільськогосподарства України (всі категорії господарств – у постійних цінах 2010 р., млрд грн)

Джерело: опрацьовано авторами за даними Державної служби статистики України за 2016 р.

Втрата Україною з різних причин традиційних ринків для експорту аграрної продукції до країн колишнього Радянського Союзу та переорієнтація на більш конкурентні ринки ЄС й інших розвинених країн супроводжується погіршенням загальної структури експорту, зокрема зменшення частки продукції із високою доданою вартістю. Порівняно із 2010 р. у 2016 р. за даними Державної служби статистики України питома частка в експорті готових продуктів харчування зменшилася на 9,9%, жирів та олій рослинного і тваринного походження — на 0,4%, живих тварин і продукції тваринного походження — на 2,7%, при зростанні експорту непереробленого зерна сої, ріпаку та інших видів продукції рослинного походження на 13%. При цьому внутрішній ринок на 1,1%

збільшив споживання імпортової аграрної продукції із високою доданою вартістю. Тобто, Україна втрачає реальну додану вартість від таких тенденцій, що, крім того, вказує на низьку конкурентоспроможність вітчизняних, готових до споживання, продовольчих товарів на зовнішніх ринках (табл. 1).

Досліджуючи сучасні тенденції розвитку сільського господарства, формування аграрного устрою, інші складові системи агропромислової діяльності, особливо рівень життєзабезпечення сільських жителів, слід констатувати, що ринкова система господарювання у тому вигляді, в якому вона є нині в Україні, має свої істотні недоліки і поки що виявилася неспроможною, використовуючи національне законодавство і дію об'єктивних економічних законів, самостійно усувати більшість негативних явищ, упереджувати певні викривлення у формуванні ефективної системи ринкових відносин.

З цього приводу можна навести лише кілька важливих тенденцій, на що, на нашу думку, органи державного управління повинні звернути особливу увагу.

В умовах зниження платоспроможності населення за даними Державної служби статистики України калорійність середньодобового споживання на людину у 2016 р. становила 2742 ккал, що на 24% нижче рівня 1990 р. і досягає лише 79% рекомендованого загального рівня для збалансованого харчування. Також значно погіршується якість харчування населення через недостатнє фактичне

1. Зміни товарної структури експорту й імпорту сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів за 2010, 2014–2016 рр., %

Товари згідно із УКТЗЕД	Роки									
	2010		2014		2015		2016		2016±до 2010	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
Живі тварини, продукти тваринного походження	7,8	21,6	6,1	18,6	5,7	15,7	5,1	16,1	-2,7	-5,5
Продукти рослинного походження	40,0	27,1	52,4	33,5	54,7	32,9	53,0	33,0	+13,0	+5,9
Жири та олії тваринного і рослинного походження	26,3	7,8	22,9	5,0	22,7	5,2	25,9	6,3	-0,4	-1,5
Готові харчові продукти	25,9	43,5	18,6	42,9	16,9	46,1	16,0	44,6	-9,9	-1,1
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	x	x

Джерело: опрацьовано авторами за даними Державної служби статистики України за 2010, 2014–2016 рр.

споживання таких висококалорійних видів продовольства як м'ясні, молочні, рибні, плодів і ягідні продукти, середньорічний рівень споживання яких, порівняно із обґрунтованими фізіологічними нормативами, становить лише 55–68%. Враховуючи незадовільний стан продовольчого забезпечення населення України (фізичну й економічну доступність до якісних продуктів харчування), держава і суб'єкти господарювання мають здійснювати відповідні заходи для зміни структури агропродовольчого виробництва, яка б відповідала критеріям продовольчої безпеки. Шляхами вирішення цього найважливішого завдання аграрної політики мають бути як стимулювання безпосередньо виробників відповідних видів продукції, так і споживачів, у першу чергу, малозабезпечених верств населення для закупівель таких видів продукції.

Доцільно було б використати досвід багатьох країн світу. Наприклад у США застосування відповідних фінансових механізмів та інструментів, у тому числі через створення Продовольчої корпорації, ще в період депресії 30-х років минулого століття розбудовано систему, яка дає можливість комплексно розв'язувати проблеми продовольчого забезпечення. І нині заходи підтримки фермерів через формування стабільної системи закупівель у них сільськогосподарської продукції дають змогу в комплексі стимулювати виробництво шляхом збільшення ємності внутрішнього ринку продовольства та водночас розв'язувати соціальні проблеми малозабезпечених верств населення через їх субсидування. Зазначимо, що така система і тепер діє у цій найбільш економічно розвиненій країні світу. Такий напрям

регулювання аграрного ринку не суперечить принципам СОТ, покращує доступність населення до важливих продовольчих ресурсів, не викривлює ринок та, що важливо, позитивно впливає на цінову ситуацію.

В Україні за роки незалежності відслідковується значне зменшення обсягів виробництва тваринницької продукції, у першу чергу, молока, м'яса великої рогатої худоби, свиней, овець та інших видів худоби, різко скорочується поголів'я сільськогосподарських тварин. Слід зазначити, що протягом століть підгалузі тваринництва створювали основу раціонального харчування населення, були джерелом продовольчого самозабезпечення та формування доходів сільських жителів, основою їх трудової зайнятості, виробництва органічних добрив тощо. Це підтверджується наявністю поголів'я худоби на різних переломних етапах функціонування українського сільського господарства та катастрофічним його спадом протягом років незалежності України (табл. 2).

Об'єктивно, що нині збільшення поголів'я тварин з високим продуктивним (конкурентним) потенціалом стає основним чинником збільшення виробництва продукції тваринництва. Водночас нарощування поголів'я високопродуктивних порід худоби є складним науково-виробничим процесом, пов'язаним із розбудовою сучасної системи виробництва племінної продукції високої кондиції, розтягнутим у часі освоєнням сучасних технологій у тваринництві, і потребує відповідного фінансування. Без підтримки держави таке завдання в стислі терміни вирішити буде надзвичайно проблематично.

Виходячи з рекомендацій Українського НДІ гігієни харчування щодо раціонального

2. Наявність поголів'я худоби в Україні, млн гол.

Вид тварин	Роки					Станом на 01.01.2017 р., % до		
	на 01.01.1916 р. (Перша світова війна)	на 01.01.1940 р.	на 01.01.1946 р. (після закінчення Другої світової війни)	на 01.01.1990 р. (в період розпаду СРСР)	на 01.01.2017 р.	01.01.1916 р.	01.01.1946 р.	01.01.1990 р.
Поголів'я тварин загалом	9132,0	10996,1	8275,3	25194,8	3682,3	40,3	44,5	14,6
у тому числі:								
корови	4115,0	5964,5	4312,2	8257,6	2108,9	51,2	48,9	25,5
свині	6469,0	9185,8	2888,6	19946,7	6669,1	103,1	230,9	33,4
вівці та кози	6904,0	7325,0	3389,8	9003,1	1314,8	19,0	38,8	14,6
коні	6454,0	–	2000,0	738,4	291,5	4,5	14,6	39,5

Джерело: опрацьовано авторами за даними Державної служби статистики України за 1990, 2017 рр.

харчування населення саме продукти тваринного походження продукти за сучасними цінами мають становити за нашими розрахунками майже 50% загальної вартості споживчого продуктового кошика. Для прикладу: на київських ринках ціни за 1 кг сала протягом 2017 р. зросли до 300 грн, а це більше 20% мінімальної пенсії в місяць, що не потребує коментарів. Низька платоспроможність населення України, основна маса якого на сьогодні кваліфікується як малозабезпечені, об'єктивно спонукає населення до обмеження купівлі саме найбільш високовартісних продуктів, якими, в першу чергу, є молочні й м'ясні продукти. Це яскраво демонструє заповненість торговельних мереж м'ясомолочними продуктами за фактичного дефіциту їх споживання. У свою чергу, така ситуація істотно обмежує ємність внутрішнього ринку, а недостатня увага держави до створення надійної системи контролю якості молочної і м'ясної продукції відповідно до стандартів ринку ЄС або інших розвинених країн унеможливорює їх експорт, що змушує вітчизняних виробників згортати виробництво продуктів тваринного походження. Більше того, купівельна невитребуваність цієї продукції на внутрішньому ринку знижує цінові пропозиції виробників та призводить до збитковості виробництва (табл. 3). Ситуація в тваринництві також ускладнюється втратою авторитету раніше визнаної міжнародними організаціями як надійної — вітчизняної системи

ветеринарної медицини, яка повинна не тільки виконувати інспекційні, а й профілактичні, протиепізоотичні та інші функції. Останніми роками порушення протиепізоотичних і профілактичних заходів уже призвело до додаткової втрати поголів'я тварин через різні хвороби. Отже, одержуємо замкнуте коло проблем, які об'єктивно спричиняють занепад надзвичайно важливого напрямку сільськогосподарської діяльності в Україні.

Подібна ситуація — значний спад виробництва — складається також із традиційними окремими видами продукції рослинництва, щодо яких Україна має сприятливі природно-економічні умови і в недалекому минулому займала вагомe місце в світі, це цукрові буряки, фрукти, виноград, баштанні культури, льон-довгунець, хміль, коноплі (волокно), тютюн (табл. 4).

Статистичні дослідження вказують на значні невикористані потенційні можливості по вже досягнутих у попередні періоди обсягах виробництва важливих видів продукції сільського господарства України.

Зазначені тенденції безперечно потребують змін державної політики в питаннях стимулювання розвитку кризових галузей рослинництва і тваринництва, пошуку ринків збуту, запровадження сприятливої цінової політики тощо.

Наступною важливою проблемою, яка гальмує розвиток аграрного сектору, є постійні

3. Ефективність виробництва продукції тваринництва у 2016 р., обсяги споживання якої не забезпечують раціональних норм харчування в Україні

Види продукції тваринництва, за якою не забезпечуються раціональні норми харчування	Раціональні норми харчування на одну особу в рік, кг	Фактичне споживання на одну особу в рік, кг	Рівень забезпечення, %	Рівень рентабельності виробників, %	Ємність внутрішнього ринку, тис. т		
					за раціональних норм споживання	фактичне споживання	—
М'ясо — всього	83	51,7	61,9	x	3524	2195	-1329
у т.ч. м'ясо:							
великої рогатої худоби	x	x	x	-24,8	x	x	x
свиней	x	x	x	-4,5	x	x	x
птиці	x	x	x	5,0	x	x	x
овець і кіз	x	x	x	-35,2	x	x	x
Молоко	380	209,5	55,1	18,2	16220	8942	-7278
Риба	20	8,6	45,0	-4,4	854	410	-444
Яйця курячі	290 шт.	267 шт.	92,0	0,5	12,4 млрд шт.	11,4 млрд шт.	-1,0 млрд шт.
У середньому по всіх видах діяльності	x	x	x	24,9	x	x	x

Джерело: опрацьовано авторами за даними Державної служби статистики України за 2016 р.; раціональні норми споживання визначено Українським НДІ гігієни харчування.

4. Динаміка обсягів виробництва важливих видів продукції рослинництва, за якими втрачаються потенційні можливості ринкового розвитку, тис. т

Вид продукції	Роки				2015 р., % до обсягів 1990 р.
	1990	2000	2010	2015	
Цукрові буряки	44264,5	13198,8	13749,2	10331	23,3
Фрукти	2770,5	1319,4	1541,4	1907,4	68,8
Виноград	835,7	513,8	521,9	386,3	46,2
Кавуни	753,0	325,3	626,5	460,7	61,2
Льон-довгунець (волокно)	108,1	8,3	0,4	1,0	0,9
Хміль	5,5	0,7	0,8	0,3	5,5
Коноплі (волокно)	6,5	1,5	—	0,5	7,6
Тютюн	12,4	3,0	3,0	0,3	2,4

Джерело: опрацьовано авторами за даними Державної служби статистики України за 2000 та 2015 рр.

продовження дії мораторію на запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, що за різними оцінками завдало багато шкоди державі, суб'єктам господарювання, селянам, сільським громадам. Через унеможливлення використання земельних активів, як базового економічного чинника конкурентної сільськогосподарської діяльності, істотно стримується розвиток аграрного сектору: ускладнюється пошук партнерів по бізнесу і використання додаткових джерел фінансування шляхом освоєння механізмів земельно-іпотечного кредитування та залучення інвестицій, не розв'язуються проблеми соціальної захищеності власників земельних ділянок, охорони і захисту земель, збереження родючості ґрунтів тощо. Це вже призвело до того, що українські чорноземи, які визнані одними із найродючіших у світі, нині мають принизливо низьку вартість. Більше того, такі дії держави порушують конституційні права селян-пайовиків-власників земельних ділянок, з яких понад 1 млн померли і вже ніколи не зможуть використати свою власність для розв'язання життєвих проблем, а 1,7 млн селян-пайовиків перебувають у віці 70-ти років і старші. Держава неправомірно продовжує обмежувати повне право селян з власності на землі сільськогосподарського призначення, які вже давно знаходяться не в державній власності. Така штучна ситуація істотно обмежує економічну свободу селян і в чомусь нагадує «кріпосне право». Чи задавав собі запитання хтось із політиків, від яких залежить розв'язання цієї, без перебільшення надважливої і складної проблеми, що практично 40% селян-пайовиків-власників землі або вже не зможуть, або їм проблематично скористатися такою своєю власністю для вирішення

власних соціально-економічних потреб, маючи на це всі конституційні права, як це зроблено в майже 99% країн світу?

Запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення нині стало непростим та надзвичайно заполітизованою проблемою для України. Втрачено понад 15 років з часу прийняття Земельного кодексу України, де у прикінцевих положеннях ще у 2002 р. вимагалось від влади протягом 3-х місяців прийняти відповідні законодавчі акти для поетапного розвитку ринкових земельних відносин. За цей час відбулося дуже багато інституційних, політичних, економічних, соціальних й інших змін. На жаль, інтереси селян та інших дрібних виробників, сільських громад з часом відсувалися на інший план. З'явилися впливові монопольні структури, для яких ситуація з такою невизначеністю на даному етапі є вигідною. Натомість запроваджуються мораторії та продовжуються непродуктивні дискусії, підготовлено значну кількість проектів законодавства з цього питання, більшість з яких мають діаметрально протилежні пропозиції, чітко проглядається лобіювання відповідних інтересів тощо. В науковому середовищі, враховуючи таку ситуацію, існує думка, що запровадження непродуманого ринку земель може спричинити ще більш негативні тенденції, які зупинити в майбутньому буде практично неможливо. Водночас запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в ринковій економіці — це об'єктивна необхідність. Продовження стримування цього процесу породжує інші негативні явища — прогресування тіньового обігу, нерегульовану концентрацію і перерозподіл земельної власності, недостатню увагу до охорони земель та

родючості ґрунтів, втрату селянами відчуття власності тощо.

Але найголовнішим є те, що на сьогодні, за різними оцінками, зважена земельна реформа ще спроможна зберегти село та селянство — носія української ідентичності, традицій, культури та духовних цінностей. Тому органам державного управління необхідно бути послідовними і безкомпромісними у процесах формування ринкових земельних відносин, основним принципом яких має бути захист інтересів селян і сільських громад.

Наступними важливими чинниками, які стримують ефективний розвиток аграрного сектору, за оцінками більшості вчених є нестабільність системи державної підтримки та оподаткування сільгоспвиробників як базової ланки агропромислової діяльності та системи їх фінансово-кредитного забезпечення.

Протягом останніх років підтримка розвитку аграрного сектору ускладнюється кризою державного бюджету. Причин багато, серед яких тіньова економіка, корупція, недобросовісна конкуренція, воєнні дії та низка інших. Якщо у 2012 р., за даними Міністерства аграрної політики та продовольства, обсяги прямих витрат на підтримку розвитку сільського господарства із Державного бюджету становили 9,044 млрд грн, то за 2016 р. було виділено лише 310 млн грн.

Водночас із згортанням бюджетної підтримки значно збільшується податкове навантаження на аграрний сектор, особливо на сільське господарство, яке в останні роки отримало найбільше зростання зобов'язань по сплаті різних видів податків, порівняно з іншими секторами національної економіки.

За даними Державної фіскальної служби України за 2016 р. суб'єктами підприємництва аграрного сектору сплачено 94 млрд грн різних видів податків, у тому числі, сільгоспвиробниками — 27,8 млрд грн, що відповідно у 2 і 4,2 раза більше, ніж у 2012 р., тоді як податкові надходження загалом по державі за цей період збільшилися у 1,8 раза, у тому числі, без урахування податків і зборів на доходи фізичних осіб у 1,7 раза (табл. 5). Така податкова політика держави вказує на дискримінацію сільського господарства, яке є базовою ланкою продовольчого забезпечення держави і в останні роки навіть у таких умовах ще забезпечує позитивні темпи нарощування обсягів виробництва продукції сільського господарства.

Для сільгоспвиробників у 2016 р. зростання податкового навантаження було спричинено через:

- запровадження нових податків на нежитлову нерухомість — тваринницькі й інші виробничі приміщення;
- підвищення ставок фіксованого сільськогосподарського податку та заміни порядку їх оподаткування єдиним податком;
- зростання ставок в оподаткуванні транспортних засобів;
- підвищення оподаткування акцизами алкогольних напоїв та тютюнових виробів;
- надання права органам місцевого самоврядування самостійно визначати ставки земельного податку;
- запровадження військового збору.

До найбільшого зростання податкового навантаження призвели зміни у справлянні ПДВ, якими передбачено поетапну відміну

5. Динаміка сплати податків до зведеного бюджету суб'єктами підприємництва аграрного сектору економіки за 2014–2016 рр., млн грн

Галузь аграрного сектору економіки	Роки				2016 р., % до 2012 р.
	2012	2014	2015	2016	
Сільське господарство та мисливство	6604,3	7329,2	12046,5	27876,7	422,1
Лісове господарство та лісозаготівлі	1091,6	1211,7	2227,0	3625,2	332,1
Рибне господарство	65,2	47,6	70,9	115,9	177,8
Харчова і переробна промисловість	38736,1	39722,4	45386,4	62388,6	161,1
Усього по аграрному сектору	46497,2	48310,7	59730,8	94006,4	202,2
Податкові надходження загалом по державі	360567,2	367511,9	507635,9	650781,7	180,5
У тому числі без урахування податків і зборів на доходи фізичних осіб	297474,8	292309,0	407652,7	511999,9	172,1

Джерело: опрацьовано авторами за даними Державної фіскальної служби України та статистичного щорічника України за 2016 р.

пільг з даного виду оподаткування, тоді як протягом майже 17-ти років обсяги цього виду податку нараховувались, але не сплачувались до державного бюджету, залишались у розпорядженні сільгоспвиробників для поповнення власних обігових коштів і виступали гарантованою та вагомою складовою їх цільової державної фінансової підтримки. Слід зазначити, що попередня система справляння фіксованого сільськогосподарського податку і ПДВ діяла в спрощеному режимі та виключала будь-яке втручання податкових органів у господарську діяльність сільгоспвиробників. Вона вже тоді відповідала принципам дерегуляції, що нині покладено в основу вдосконалення державної політики. Слід підкреслити, що у попередні роки за одержання кредитів Світового банку та МВФ, а також за вступу України до СОТ цими світовими організаціями було з розумінням прийнято аргументи української сторони щодо доцільності збереження системи державної підтримки через пільгове оподаткування сільгоспвиробників. За рекомендаціями міжнародних інституцій було внесено деякі зміни до дотацій на поставлене молоко і м'ясо на переробні підприємства, виключено внески до Пенсійного й інших соціальних фондів зі складу фіксованого сільськогосподарського податку. Загалом такий порядок оподаткування в подальшому з боку міжнародних організацій більше не мав ніяких зауважень. Отже, мабуть, відбуваються якісь незрозумілі маніпуляції з боку органів державної влади з питань фінансової політики, що істотно погіршують умови функціонування життєво важливої галузі національної економіки.

У ситуації нестабільності бюджетної підтримки, відміни пільг з оподаткування на перший план фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору об'єктивно виходить активізація залучення кредитних ресурсів та інвестицій. Але надвисока вартість і значна обмеженість ліквідної застави сільгоспвиробників суттєво ускладнюють їх доступ до кредитних ресурсів.

Крім того, аграрний сектор економіки, зокрема сільське господарство, в останні роки переважно забезпечується матеріально-технічними ресурсами імпортного походження, для чого потрібно використовувати грошові кошти в іноземній валюті або здійснювати розрахунки з урахуванням зміни еквівалентності валют. Це — сільськогосподарська техніка і її сервісне обслуговування, засоби захисту рослин, значні обсяги мінеральних добрив,

насіння, ветеринарні препарати і кормові добавки тощо.

Проведені дослідження показують, що, на перший погляд, аграрний сектор за останні роки ніби активізував залучення кредитів, обсяги яких порівняно із 2008 р. зросли у 1,9 раза. Водночас реальне кредитування з урахування девальвації національної валюти за даними Національного банку України за цей період скоротилося більше ніж удвічі, а для сільського господарства — у 2,5 раза (табл. 6).

Результати таких дій, порівняно із 2012 р., тільки за згортання прямої фінансової підтримки сільгоспвиробників за рахунок видатків із державного бюджету, відміни пільгового оподаткування ПДВ і фіксованого сільськогосподарського податку та зменшення обсягів реального кредитування з урахуванням девальвації національної валюти, призвели до значної витрати фінансового ресурсу. Безумовно, ці тенденції негативно впливають на результативність господарювання в аграрному секторі.

Вихід із такої складної фінансово-економічної ситуації об'єктивно примушуватиме агровиробників піднімати ціни на сільгосппродукцію, що й відбувається останнім часом. Однак це прямий шлях до дестабілізації продовольчого ринку та соціальної нестабільності, чого держава зобов'язана не допускати.

З цього приводу вимальовується ще одна, можливо, віддалена проблема.

Україна, відповідно до Угоди про асоціацію, об'єктивно намагається активізувати експорт продукції сільського господарства та продовольчих товарів на європейський ринок. Такий вектор національної політики є найбільш виправданим і логічним. Водночас багаторазове відставання рівня державної підтримки сільського господарства в Україні від підтримки в країнах ЄС ставить вітчизняних сільгоспвиробників у неконкурентоспроможні умови. Для прикладу, підтримка розвитку сільського господарства і сільських територій Польщі за даними Програми розвитку сільських територій у 2014–2020 рр. за рахунок видатків державного бюджету та коштів ЄС становить загальну суму 13,5 млрд євро. Таке фінансування спрямовується за напрямками: підтримка розвитку сільського господарства та підприємництва (46%), територіальний розвиток (14,4%), передача знань та інновацій (1,4%), підтримка якості продукції (0,3%), екологія й екологічне сільське господарство (32,2%), технічна допомога та структурні пенсії (5,7%) [20].

6. Зміна обсягів кредитування суб'єктів підприємництва аграрного сектору економіки станом на 01.01.2009 р. та 01.01.2015 р. з урахуванням девальвації національної валюти по відношенню до долара США

Види економічної діяльності аграрного сектору	Вимоги банків за кредитами, наданими суб'єктам підприємництва аграрного сектору						Зміна обсягів кредитування в дол. США (%)
	станом на 31.12.2009 р.			станом на 31.12.2015			
	Усього, млрд грн	Середньорічний курс гривні до дол. США	Обсяги кредитів у перерахунок на млрд дол. США	Усього, млрд грн	Середньорічний курс гривні до дол. США	Обсяги кредитів в перерахунок на млрд дол. США	
Сільське, лісове та рибне господарства	29,4	5,27	5,58	48,4	21,84	2,22	39,8
Виробництво харчових продуктів і напоїв	27,8	5,27	5,28	60,8	21,84	2,78	52,7
Виробництво тютюнових виробів	0,3	5,27	0,06	2,8	21,84	0,13	216,7
Усього по аграрному сектору	57,5	5,27	10,92	112,0	21,84	5,13	47,0

Джерело: опрацьовано авторами за даними Національного банку України [16].

Відповідно до курсу національної валюти України до європейської (у вересні 2017 р.) такі загальні обсяги підтримки сільського господарства і сільських територій Польщі оцінюються у гривні в суму 420 млрд, або 60 млрд грн у рік, тоді як в Україні на такі заходи у 2016 р. було виділено лише 310 млн грн. Зауважимо, що площа території Польщі практично вдвічі менша за площу території України.

Такі разючі відмінності вказують на те, що українські виробники, порівняно із Польщею та іншими країнами ЄС, на європейському ринку виступатимуть, умовно кажучи, в різних «вагових категоріях» (за аналогом різних футбольних ліг чи вагових категорій у боксі), а їх конкурентоспроможність вимушено підтримуватиметься за рахунок зменшення рівня оплати праці й інших соціальних виплат, порушення необхідного рівня технологічного забезпечення відповідними ресурсами, штучного обмеження прибутковості, що може взагалі призвести до втрати можливостей відтворення вітчизняного агропромислового виробництва.

Якщо зазначені фактори не будуть враховані

в державній політиці, аграрний сектор може опинитись у ще більш складних фінансово-економічних умовах.

На жаль, такі приклади неузгодженостей державної політики породжують зазначені та інші негативні тенденції. Це, зокрема, стосується регіональних аспектів аграрного розвитку, проблем використання меліорованих земель, незадовільного стану охорони земель і збереження родючості ґрунтів, занепаду сільських територій тощо.

Членство в СОТ, Міжнародній організації ООН з питань продовольства і сільського розвитку (ФАО), в багатьох інших європейських і світових союзах і організаціях, Угода про асоціацію спонукають Україну працювати за міжнародними правилами ринкових відносин.

За таких обставин, враховуючи сучасний стан та тенденції, стає цілком зрозумілим, що без істотної модернізації державної аграрної політики розраховувати на ефективний розвиток аграрного сектору економіки та розв'язання проблем сільських територій залишатиметься надзвичайно проблематичними.

Висновки

Ефективне інтегрування до світової продовольчої системи, створення умов для конкурентного розвитку аграрного сектору економіки та розв'язання проблем розвитку сільських територій неможливе

без системної модернізації аграрної політики шляхом максимального адаптування вітчизняного законодавства до європейських стандартів для ведення аграрного бізнесу та сільського розвитку.

Нині аграрна політика держави передусім має бути спрямована на розв'язання соціально-економічних проблем сільських жителів, упорядкування аграрного устрою, розвиток земельної реформи, охорону земель і збереження родючості ґрунтів, захист навколишнього природного середовища, відродження тваринництва, удосконалення податкової і бюджетної політики, забезпечення ефективних механізмів регулювання аграрного ринку, зростання агропромислового

виробництва на основі інноваційного розвитку та ін., здійснення заходів із обмеження монополізму, недобросовісної конкуренції, тінювих господарських відносин,

Позитивних результатів державної політики в аграрному секторі можна досягти шляхом збалансованості завдань і пріоритетів у разі застосування відповідних державних заходів і механізмів та дотримання визначених принципів, правил, стимулів і обмежень.

Бібліографія

1. Андрійчук В.Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти/В.Г. Андрійчук, М.В. Зубець, В.В. Юрчишин. — К.: Аграр. наука, 2005. — 140 с.
2. Гайдучський П.І. Аграрна реформа Л.Д. Кучми в Україні: історико-економічні аспекти/П.І. Гайдучський// Економіка АПК. — 2015. — № 1. — С. 5–13.
3. Геєць В.М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи/В.Я. Геєць//Економіка і прогнозування. — 2016. — № 1. — С. 7–23.
4. Губені Ю.Е. Аспекти інтернаціоналізації агробізнесу в ідентифікації продовольчої безпеки/Ю.Е. Губені//наук. праці Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні проблеми та перспективи міжнародної інтеграції аграрного сектору економіки України». — К.: ННЦ «ІАЕ», 2015. — С. 90–94.
5. Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільськогосподарських територій/П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко, М.В. Гладій, О.Г. Булавка; за ред. П.Т. Саблука, М.Ф. Кропивка. — К.: ННЦІАЕ, 2011. — 454 с.
6. Дудар В.Т. Продовольча безпека України та складові її забезпечення у контексті економічної безпеки держави/В.Т. Дудар//Вісн. ТНЕУ. — 2016. — № 2. — С. 20–30.
7. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи/І.Г. Кириленко. — К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2008. — 420 с.
8. Кропивко М.Ф. Організація управління аграрною економікою: моногр./М.Ф. Кропивко, В.П. Немчук, В.В. Россоха та ін.; за ред. М.Ф. Кропивка. — К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2008. — 420 с.
9. Лупенко Ю.О. Результати і проблеми реформування сільського господарства [Електр. ресурс] Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров//Економіка АПК. — 2014. — № 7. — С. 26–38.
10. Мазаракі А.А. Економічна безпека в умовах глобалізаційних викликів: моногр./А.А. Мазаракі, О.П. Крільчук, Т.М. Мельник та ін.; за ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. Торг.-економ. ун-т., 2010. — 718 с.
11. Малік М.Й. Інститути і інституції у розвитку аграрної сфери економіки/М.Й. Малік, О.Г. Шликуляк// Економіка АПК. — 2011. — № 7. — С. 169–177.
12. Месель-Веселяк В.Я. Стратегічні напрямки розвитку аграрного сектору економіки України/В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров//Економіка АПК. — 2016. — № 6. — С. 37–49.
13. Саблук П.Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи/П.Т. Саблук//Економіка АПК. — 2015. — № 2. — С. 10–17.
14. Саблук П.Т. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики України/П.Т. Саблук, Ю.Я. Лузан//Економіка АПК. — 2011. — № 5. — С. 3–16.
15. Статистичний щорічник «Сільське господарство України» за 2000 р. 2010–2016 роки під заг. кер. О.М. Прокопенка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
16. Статистичні дані Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674
17. Пасхавер Б.Й. Продовольча доступність/Б.Й. Пасхавер//Економіка України. — 2001. — № 7. — С. 69–77.
18. Хорунжий М.Й. Продовольча безпека: соціально-економічна суть, стан і показники/М.Й. Хорунжий// Економіка АПК. — 2003. — № 6. — С. 9–16.
19. Юрчишин В.В. Сучасні аграрні перетворення в Україні/В.В. Юрчишин. — К.: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАНУ», 2013. — 424 с.
20. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa/Program-Rozwoju-Obszarow-Wiejskich-2014-2020>

Надійшла 23.10.2017.